

Отже, найважливішою для Ю. Дарагана була національна ідея, яка знайшла своє відображення в його творчості крізь власну історичну концепцію. Автор у своїх творах показує розвиток боротьби за волю, державність, створюючи тим самим образ ідеального лицаря, що змагається за волю для свого краю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дараган Ю. Срібні сурми: Поезії / Ю. Дараган / Біогр. нарис, упоряд. та прим. Л. В. Куценка. – К.: Веселка, 2004. – 127 с.
2. Історія української літератури ХХ століття: Підручник: у 2 кн. – Кн. 1.: Перша половина ХХ ст. / За ред. В. Г. Дончика. – К.: Либідь, 1998. – 464 с.
3. Качуровський І. Генерика і архітектоніка: у 2 кн. – Кн. 2. / Ігор Качуровський. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 376 с.
4. Куценко Л. Боже, зроби зі мною, що хочеш / Л. В. Куценко // Дараган Ю. Срібні сурми: Поезії / Біогр. нарис, упоряд. та прим. Л. В. Куценка. – К.: Веселка, 2004. – С. 6-55.
5. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): підручник для гуманітаріїв / Анатолій Ткаченко. – К.: Правда Ярославичів, 1997. – 448 с.

УДК 821.161.2-31.09'06+929 Шевчук

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ В ЗБІРЦІ ХУДОЖНЬО-БІОГРАФІЧНИХ ПОВІСТЕЙ ВАЛ. ШЕВЧУКА “ПІД ВІЧНИМ НЕБОМ”

Шевєрдіна А. П., аспірант

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню концепції особистості в історії в збірці художньо-біографічних повістей Вал. Шевчука “Під вічним небом”.

Ключові слова: історична література, біографічна література, художня біографія, повість, образ героя.

Шевєрдіна А. П. РОЛЬ ЛИЧНОСТИ В ИСТОРИИ В СБОРНИКЕ ХУДОЖЕСТВЕННО-БИОГРАФИЧЕСКИХ ПОВЕСТЕЙ ВАЛ. ШЕВЧУКА “ПОД ВЕЧНЫМ НЕБОМ” / Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина.

Статья посвящена исследованию концепции личности в истории в сборнике художественно-биографических повестей Вал. Шевчука “Под вечным небом”.

Ключевые слова: историческая литература, биографическая литература, художественная биография, повесть, образ героя.

Sheverdina A. P. ROLE OF PERSONALITY IN THE HISTORY IN THE COLLECTION OF ARTISTIC-BIOGRAPHICAL STORIES BY VAL. SHEVCHUK “UNDER THE ETERNAL SKY” / Lugansk National Taras Shevchenko University, Ukraine.

This article analyzes the conception of personality in the history in the collection of artistic-biographical stories by Val. Shevchuk “Under The Eternal Sky”.

Key words: historical literature, biographical literature, artistic biography, story, image of the hero.

Історична та біографічна література здавна користувалася значною увагою пересічних читачів і літературознавців. Таке зацікавлення широких читачьких кіл творами цієї тематики пояснюється їх величезною просвітницькою й виховною вагою, здатністю порушувати глобальні філософські й соціальні питання, підтримувати в людях любов до істини, добра, вітчизни, до витворів людської думки й рук, плекати повагу до кожної окремої особистості, яка здатна змінити хід історії. Б. Мельничук справедливо зазначав: “...провідною постаттю історико-біографічної літератури був і залишається не “антигерой”, а герой у справжньому розумінні слова, діяч, у чий особі сконцентрувалися найкращі риси того чи іншого народу” [5, с. 5].

“Художня біографія (від давньогр. *bios* – життя, *grapho* – пишу) – це специфічне міжродове метажанрове утворення. Однією з найважливіших її жанрових рис є творче змалювання життєвого шляху конкретно-історичної особи, реалізоване на основі справжніх документів і подій свого часу з глибоким зануренням письменника в її духовність і внутрішній світ, соціальну та психологічну природу історичних діянь” [2, с. 185]. О. Галич абсолютно правий у тому, що в процесі роботи над біографічними творами автор повинен поєднувати принципи наукового дослідження й художній домисел, виходячи з об’єктивної логіки досліджених фактів біографії героя.

У західному літературознавстві історією біографії цікавилися Р. Алтік, Д. Рід, Д. Стауффер, які подали у своїх книгах детальний опис етапів становлення жанру, його витоків, ступенів еволюції. Теоретичним осмисленням біографічної літератури займалися К. Бауен, Р. Гітлінгс, Р. Елман, Р. Кендалл, Д. Кліффорд, А. Шелстон та ін. В українському літературознавстві першою значною працею, що стосувалася виключно художньо-біографічних полотен, стала книга І. Ходорківського “Історико-біографічні твори з життя письменників” (1963). Щодо проблем родо-жанрової класифікації біографічної літератури, то чіткі критерії поділу художніх життєписів на два типи – традиційний (сюжетно-подієвий) та асоціативно-психологічний – уперше запропонував О. Галич. Схожий підхід до класифікації життєписів демонструють і інші дослідники, зокрема І. Данильченко, О. Зарицький. Велике значення для критичного осмислення здобутків вітчизняних біографів має монографія Б. Мельничука “Випробування істиною. Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення)”. Вона містить найповніший огляд українських художніх життєписів відповідно до запропонованої автором періодизації. За останні десятиліття було захищено чимало кандидатських дисертацій з цієї тематики, жодна з яких, на жаль, не дає вичерпної й однозначної відповіді на актуальні питання біографістики. Метою нашої розвідки є дослідження концепції особистості в історії у збірці художньо-біографічних повістей Вал. Шевчука “Під вічним небом”.

Зазвичай, художню біографію дослідники відносять до художньо-документальної літератури, досліджують співвідношення в ній белетризованих і небелетризованих форм. Деякі науковці категорично вважають, що біографія належить до історичної літератури. Г. Колесник до “історичної металітератури” зараховує художні біографії історичних осіб. “Ці романи часто беруть під сумнів поняття історії й реальності за допомогою переписування історичних подій з інших, маргінальних, ексцентричних, фрагментарних точок зору”, – зазначає дослідниця [3, с. 119]. Однак, її твердження можна піддати сумніву, оскільки в багатьох художніх біографіях об’єктивно, точно й докладно зображується історичне тло, окрім того, не зрозуміло, до якої категорії в такому разі мають бути віднесені наукові, популярні та псевдобіографії.

І. Ходорківський увів до наукового обігу термін “історико-біографічні твори”, які, на його думку, відрізняються органічним поєднанням мистецтва й науки, умінням автора розкрити внутрішню правдоподібність героя. І. Ходорківський переконаний, що історико-біографічні твори – “лише тематично-жанровий різновид історичної прози. В історичному романі на першому місці можуть бути історичні події, а не життя героя твору, тоді як у біографічному романі на перше місце виступає постать видатного письменника, а історія є лише фоном. Для історичного роману зовсім не обов’язково, щоб його головним героєм виступав якийсь визначний історичний діяч, він може бути навіть на другому плані, тоді як в історико-біографічному його наявність обов’язкова і в центрі твору. Дійовими особами історичного роману можуть бути і люди, які справді існували, і люди, вигадані автором, тоді як в історико-біографічному романі перевага надається історичним постатям, а вигадані образи існують лише для кращого зображення головного героя твору. Розкриття творчої лабораторії письменника в історико-біографічних творах є обов’язковим, тоді як в історичному романі таке завдання виключається” [8, с. 151-152]. Терміном “історико-біографічні твори” також послуговуються відомі дослідники біографістики І. Братусь, О. Зарицький, Л. Коврігіна, О. Крупей, А. Меншій та ін. Очевидно, що при загальному розумінні різниці між історичними й біографічними творами, І. Ходорківський даремно вводить поняття історико-біографічних творів. Терміни “документально-художня біографія” та “історико-біографічні твори” містять тавтологію (біографія за визначенням документальна і спирається на реальні історичні події). Отже, ми підтримаємо І. Акіншину, яка розмежовує історичні й біографічні твори: “В історичних творах на перший план виносяться епоха, політичні, економічні, культурні події, а видатні особи

виступають рушійною силою історії, стають каталізаторами певних подій. А в біографічних творах відомі діячі ставляться в центр сюжету, визначають його канву” [1, с. 73].

Вал. Шевчук – визнаний майстер слова, глибокий філософ, чиї твори завжди спонукають читачів розмірковувати над найважливішими проблемами буття. Збірка художньо-біографічних повістей “Під вічним небом” – не виняток. У книзі представлені розповіді про трьох видатних мудреців, які представляють різні епохи й нації, – Сократа, Григорія Сковороду й Махатму Ганді. Назва збірки вказує на величезну роль зазначених особистостей і їхніх діянь в історії людства, оскільки всі свої думки й ціле своє життя ці мужні люди присвятили служінню Істині, Добру і Справедливості. І Сократ, і Г. Сковорода, і М. Ганді – це ті постаті, про які можна дискутувати, але не можна обійти.

Як уже зазначалося вище, твори збірки представлені жанром біографічної повісті. “Повість (нім. Erzählung, Geschichte, англ. tale, story, short novel, longshort story, франц. recit, conte, польс. opowiesc) – прозовий твір, більший за обсягом від оповідання, менший від роману, що має однолінійний сюжет, головних і другорядних персонажів (нарративне тло). П. відзначається поглибленим їх змалюванням, описами, загостреною проблематикою, авторськими відступами...” [4, с. 225]. У повісті сюжет переважно акцентований на аналізі одного чи кількох конфліктів, охоплює незначну кількість епізодів, характеризується повільним розвитком дії, рівним ритмом розповіді, відносною простотою композиції. Фінал повісті здебільшого відкритий, впливає з логіки зображуваних подій, описи здійснюються за принципом нанизання. У розвідці “Біографічна повість” І. Стоун дає таке визначення біографічної повісті – “це правдива й підтверджена документами історія одного людського життя, в якому сировина, що поставляється життям, перетворена автором на художній твір” [7, с. 335]. Жанровою особливістю біографічної повісті І. Стоун вважає суб’єктивність: для того, щоб відтворити образ героя, автор біографічної повісті повинен не тільки розуміти всі його мотиви, але й писати про них зобов’язаний з позиції свого героя, дивлячись на все його очима.

Червоною ниткою проходить крізь усі повісті збірки думка про непереможність істини, любові до ближнього, прагнення героїв віднайти красу й гармонію в собі, в інших людях, у природі й суспільстві. Утім, героїв, які намагаються жити за законами совісті, боротися зі злом в усіх його проявах, відмежовуючись від мирських спокус, інші люди сприймають як диваків, не прилаштованих до реального життя. Але саме небажання прилаштовуватися до життя з його несправедливістю й усвідомлення небезпечності такої своєї позиції робить Сократа, Г. Сковороду й М. Ганді героями у справжньому сенсі цього слова. “Ах Розум, Розум! – думає Сократ. – Скільки пішло на смерть премудрих за те, що щиро прагнули зняти з очей полуду, вказати їм, де правда! Сліпці, кроти байдужі! Побачать світло й дмухають, аби мерщій погасло, аби лише не думати, не вибирати між двох доріг. Безумці!..І все ж потрібно нести їм до очей вогонь святої істини. Терпляче, вперто, вічно! Без цього згасне розум і людство тупо впреться в глуху стіну. Світ пізнаваний. Люди, за кроком крок, освоюють його таїни, відшуковуючи святі зернини істини. Це небезпечно, важко, але прекрасно!.. Пізнай самого себе – ось альфа й омега мудрості!..” [9, с. 23]. Сократ з повісті “Навчитель істини” розуміє, що його інакшість, нонконформізм приносять йому і його родині безліч клопотів. Розумна людина, якщо вона не прагне самоствердження і влади, приречена на нерозуміння, гоніння, а інколи – не тільки соціальну, але й фізичну смерть: “Мудрість – вона безмежна. Мудрість – вона всесильна. Мудрість – вона найтяжча мука: у світі, де стільки зла й глупоти, нелегко жити мудрому...” [9, с. 53]. Але Сократ не боїться смерті – йому лише прикро, що залишаться без захисту й опори його дружина й діти, що так нагло закінчиться процес пізнання світу, і афіняни позбудуться своєї совісті, втіленої в окремій людині, аби падати все нижче й нижче. Філософ із готовністю жертвує собою, заради свого народу, сподіваючись, що не тільки його життя, але і його гідна смерть сприятимуть духовному пробудженню людей: “Смерть не єдиний вихід!.. Втекти, полишити ганебно край свій, Афіни, дім, синів, дружину?.. Ні, краще смерть на цій землі, яка тобі дала життя і мудрість, яка, мов рідна мати, прийме тебе в свої обійми, на вічний сон! Тут ти умреш і тут воскреснеш в учнях та послідовниках. Тут розум твій горітиме і після смерті тіла, і світло те полине за час і простір, збудить високі, щирі душі, вселить у них жагу до істини. Людина вічна лише в своїм народі. Навіть коли народ цей її скарає смертю!..” [9, с. 66-67].

Не зважаючи на піднесення моральної стійкості й громадянської мужності видатного грека, Вал. Шевчук не ідеалізує героя, зображає його у єдності безлічі малопривабливих деталей: Сократ некрасивий, немолодий уже чоловік, не піклується про зовнішній вигляд, облаштування свого житла, недостатньо дбає про родину, яка живе у злиднях, і харчується у борг. Утім, така поведінка філософа пояснюється не байдужістю й поганим характером, а його постійним перебуванням у вищих сферах, де немає місця щоденним клопотам. Загалом же, Сократ – чужина і добра людина, здатна останнє віддати не тільки другу, але й малознайомій людині. Окрім того, Сократ ніколи не йде на угоду із совістю. Відмовившись виконувати наказ Критія, філософ пояснює це так: “Скарають раз. А як візьму Леонта і приведу його на розтерзання, сумління мене каратиме вдень і вночі, в бою, в роботі – всюди” [9, с. 51].

У творі “Осяяння” автор зображує Г. Сковороду в зовсім юному віці, коли молодий студент київської академії переїздить разом із другом Костем до Санкт-Петербурга, аби співати в імператорській капелі. Проте, молодість не заважає Григорію глибоко аналізувати світ довкола, відчувати абсурдність зла, всією душею поставати проти соціальної несправедливості. Із героєм попереднього твору Г. Сковороду пов’язує не тільки зацікавлення філософією й абстрактне бажання служити на благо людям. Зв’язок поколінь і співпричетність обох героїв до долі людства символізує увічнена на папері мудрість – книги, до яких Г. Сковорода змалку відчував священну повагу. Читаючи розповідь про життя Сократа, Григорій глибоко співпереживає чужому горю: “Сковорода дивився в книжку, й літери пливли, зливалися перед очима. Перегорнув два діалоги і впевнився, що мудрий старець умер так само гідно, як жив, як витримав насильство суду й суворий вирок того народу, який любив понад усе і за який ішов на смерть” [9, с. 79]. Юнак просто фізично відчуває присутність грецького мудреця у своєму житті, відчуває те найвище братерство й найвищу любов, які еднають людей красивих і сильних духом: “Заплакав з ними й Сковорода. Він довго мовчки сидів на ліжку, й перед його омитим сльозою зором, переплітаючись і якимось дивно змішуючись, проходили чіткі картини з життя Афін і Києва, приміщення, в якому Сократ лежав, холонучи після гіркої чаші, піднесеної йому за всі страждання, і ця убога келія старої бурси...” [9, с. 79-80].

Григорію не дає спокою нелогічність, дисгармонійність суспільства, наруга, яку люди чинять один над одним. Сковороду гнітить прив’язаність до світу брехні, інтриг, ненависті й злості: “Господи, і він у цій клоаці, у цім багні! Куди ж ти, боже, дивишся із високості свого надхмар’я, чом не спинив, не остеріг, не спопелив, нарешті, мечем огненным, коли він, бідний розумом, пішов служити цій стоголовій нещадній гідрі, що поглинає усе живе довкола! Що діяти?!” [9, с. 126]. У якийсь момент юнак почувається зовсім беззахисним перед світом і людьми: “Не мав нічого. Окрім свого сумління та незрадливих, швидких і чистих, як березневий ручай, думок. Думки його замучували, перетирали, немов зерно млинові кола, усе, що чув, що бачив, про що читав. Він був страждальцем, мучеником за всю біду, за всю неправду, за все лихе, що діялось на білім світі. Йому боліло навіть давноминуле і вже напівзабуте, заховане під грубим шаром пороху...” [9, с. 126]. Але високий приклад попередників, навчителів істини, серед яких і Сократ, надихають Г. Сковороду на боротьбу з усім лихим у собі й довколишньому світі: “Змиритися, покласти на божу ласку, ждати й виспівувати тим часом осанну злу? Вже краще смерть! Не буде він, син степів і волі, вплітати й свій веселий голос у спів тупих хвалителів, не підіпре своїм плечем ні трону, ні злої сили панства, ні будь-якого гніту. Нехай він цим не знищить зла й насильства, але принаймні сам непричетний буде до тих наруг, що творять можливі й ситі над бідним, темним смердом. Амінь!” [9, с. 127].

Відзначається Г. Сковорода і звичайними людськими чеснотами – добротою, чесністю, терплячістю, уважністю до людей. Він – людина суворих моральних принципів. Юнак не піддається спокусі, відмовившись бути коханцем придворної дами, і застерігає від такої помилки друга Костя. Намагаючись врятувати товариша, якого звинуватили у згвалтуванні штатс-дами, Григорій не боїться попросити допомоги в самого Розумовського, нагадавши вельможі, як і сам Розумовський устряв в історію через владну жінку. Утім, Розумовський не ображається на Сковороду: “Ти справжній друг. На світі таких негусто, – промовив приязно. – Й до біса мужній. Певно, ніхто в усій імперії не мовив би мені такого...” [9, с. 114].

Махатма Ганді з повісті “Велика душа” – ніби остання сходинка еволюції людського духу в збірці Вал. Шевчука. Цей герой у хронологічному плані стоїть до нас найближче, і ті

протиріччя, ті проблеми, які хвилювали Ганді, хвилюють нас і зараз. Визначний індійський філософ і громадський діяч проявляє неабияку мудрість і мужність, пропагуючи ідеї ненасильництва у той час, коли весь світ захлинався від здавалось би непереможного зла, яке здобуло фізичну форму – форму небачених економічних і політичних маніпуляцій масами, форму зброї масового ураження, форму жорстоких тоталітарних режимів. Махатма Ганді так трактує свою філософську систему: “Ненасильство в дії означає свідоме страждання. Це не є покірне підкорення волі насильника, це – протиставлення усіх духовних сил людини волі тирана. Керуючись цим законом нашого буття, одна людина може кинути виклик усій могутності незаконно існуючої імперії і тим самим урятувати свою честь, свою релігію і свою душу й підготувати умови для падіння чи переродження цієї імперії. Отже, я закликаю Індію дотримуватися ненасильства не через те, що вона слабка. Я хочу, щоб вона дотримувалася ненасильства, усвідомлюючи свою силу й могутність... Я хочу, щоб Індія зрозуміла, що в неї є душа, яка не може загинути і яка може узяти гору над будь-якою фізичною слабкістю і кинути виклик об'єднаним фізичним силам усього світу...” [9, с. 143]. Велич душі й високість думок Ганді розкривається у його молитві: “Пошли нам силу духу, незрушну єдність, волю до перемоги. Ми не жадаємо чужої крові, золота, а тільки – найнеобхіднішого, без чого життя людини і не життя, а тінь, подоба. Не зичу зла ні друзі, ні супротивникові, бажаю, аби і ті, і ті збагнули у повній мірі, що люди не можуть жити насильством, злобою, що шлях один до істини – любов, служіння ближньому. Індія моєї мрії, господи, це вільний край, в якому щонайбідніші люди відчують себе господарями. У цій, майбутній Індії не буде вищого і нижчого класу людей і всі общини житимуть у повній злагоді. У ній не буде місця для недоторканності, для алкоголю й наркотиків. Жінки в майбутній Індії повинні бути рівні з чоловіками і мати такі ж права. Це не багато, господи, але достатньо для волі й щастя мого народу, достатньо, щоб він зітхнув полегшено й став у шереду вільних, тих, на яких вже не лежить прокляття гніту й неповноцінності. Я хочу, щоб вітер культури всіх країн широко, вільно віяв біля мого будинку, та я не хочу, щоб він збив з ніг мене...” [9, с. 157-158].

Розповідь про Махатму Ганді нагадує заключний акорд мелодії ще й тому, що на відміну від Сократа й Г. Сковороди, М. Ганді вдалося вивершити свою долю, досягнувши омріяної свободи Індії ще за життя: “Махатма вдивлявся у гомінливі вулиці, в людські обличчя, що набули останнім часом якогось диво-виразу, й радів своїй причетності до цих великих метаморфоз. Впродовж віків індієць чув на собі чийсь пильний погляд, піднесений над головою важкий кулак чи навіть шаблю або петлю, а нині він твердо знав, що став людиною, громадянином, не пасинком, а рідним сином у власнім домі... Ганді нараз приходить думка, що рідше й рідше його вітають вигуком: “Махатма Ганді кі джай!” Хай переможе Ганді!.. Що ж, гасло знято з порядку дня. Народ боровся і переміг!” [9, с. 183].

Утім, віра в природну доброту людини стає не тільки потребою й духовною опорою Махатми Ганді, але й причиною його загибелі. Навіть після замаху релігійних фанатиків на філософа він не ставився з належною увагою до благань оточуючих дотримуватися заходів безпеки: “Ганді тільки всміхався на ці наївні просьби і жив так само, як і раніше. Остерігатися – це заохочувати, підносити вагу того чи тих, які живуть у ненависті і чинять зло. Як став на силі, знову після молінь почав звертатися до їх учасників зі словом миру, братства межи людьми. І знову чув із натовпу погрози й лайки. Бачив, що цих ревнителів мізерна жменька, що голос їхній тоне в юрбі його прихильників, і тим втішався. Коли ріка здорова й чиста, їй не страшна якась там пригорщ бруду” [9, с. 196]. Насильницька смерть Махатми від руки свого співвітчизника ніби ударом ножа розбиває примарну гармонійність і викінченість як життя Ганді, так і цілої біографічної збірки. Цей трагічний епізод робить фінал книги відкритим, оскільки боротьба зі злом безкінечна, вона триватиме вічно. А проводирі наших душ, серед яких і герої збірки, вічно стоятимуть на чатах людяності, допомагаючи кожному з нас щодня вести боротьбу зі стоголовим змієм ненависті й несправедливості.

Сократа, Г. Сковороду й М. Ганді поєднує також уболівання за долю свого народу. Щоправда, повість “Навчитель істини” у цьому плані дещо відрізняється від інших двох, оскільки Афіни за часів Сократа хоча й переживали не кращі часи, проте все ще домінували в політичному плані над іншими грецькими містами-державами, а Україна за часів Г. Сковороди й Індія за життя Ганді перебували під владою загарбників. Утім, насильство буяло в суспільстві в усі часи, і це не могло не хвилювати Сократа. “Тирані знають, як треба знищувати в людині бога! Їм мало власних злочинів, їм мало мук, які приймають їхні жертви, приречені тупим свавіллям; вони

постійно прагнуть ще й тонших втіх, ввергаючи в душевні муки інших, примушуючи переступати через священні принципи і з високості падати в bagno кривавих злочинів. І диво дивне: знання, наука та виховання на доброчесності не стримують від зла всевладців, а навпаки, сприяють їхнім замірам, дають можливість накреслити й здійснити їх найвишуканіше і найпідступніше”, – розмірковує грецький філософ [9, с. 51]. Сократ бачить вади афінян, але його сумління й громадянський обов’язок вищі й сильніші за особисті інтереси: “А ти образився б на свій народ?.. Так... І вчинив би підступну зраду?.. Ні! Краще вмер би...” [9, с. 53]. Свою громадську позицію Сократ гранично чітко формулює під час суперечки із Алквіадам: “Якщо стоїть дилема – один чи всі, я чи народ, вітчизна – всяк доброчесний муж повинен вибрати друге... Одному можна згинуть, зійти в ніщо, згнатьбити своє ім’я; народу – ні!” [9, с. 40]. Як справжній гуманіст, Сократ також засуджує загарбницькі війни й рабство. “Раби нехай ідуть додому, – сказав Сократ. – У полісі, ім’я якому Мудрість, немає місця рабству” [9, с. 26].

Руйнівну силу влади розуміє і Г. Сковорода: “Влада або хоча б причетність до тих, хто має владу, поволі ніби сковують, обволікають тенетами всіляких догм, умовностей. Людське, природне, справжнє відходить на другий план, стає додатком, – часто таким обтяжливим, – до влади й сили...” [9, с. 73]. Надії на розум і доброту вищих світу цього остаточно розвіюються в Петербурзі: “Молився цвіт імперії, її краса і сила, її найліпші люди, які на власних плечах, немов атланти небо, тримають всю державу. Пихаті, пишні власники кріпацьких душ вели розмову з богом. Послухати б, чого вони благають у господу? Пошли мені душ з тисячу, а потім вже й спасіння моїй душі!.. Зроби, о боже, щоб віце-канцлер скоріше врізав дуба і щоб мене призначено було на цей високий і прибутковий вельми державний пост!.. Ось віддають державу й скіпетр якійсь дівасі... а я хіба не з того ж роду царського, не із Романових?.. Тс-с... Це страшно. Ти, господи, не чув цього, і я тобі не говорив. Дай краще мені звання фельдмаршала і тисяч сто червоних, безповоротно, бо з чого ж я їх поверну, з отих трьох тисяч, які мені лишилися від батька, душ...” [9, с. 110-111]. І найбільше, що тривожить Г. Сковороду, – безнадійне рабське становище українства в імперії, небажання й нездатність цвіту нації боротися за незалежність: “О! Й наші тут. Чубатим гуртом сунуть по ліву руку, такі поважні в пишних своїх жупанах і разом з тим такі смішні між панством, одягненим у шиті золотом мундири та ордени. Чув, просять дати гетьмана, чи то пак, просять дозволу обрати гетьмана. Козацький вольний гетьман із царських рук!” [9, с. 110]. Але як би там не було, Сковорода щиро по-людськи співчуває добрим людям, які заплутались у тенетах слави і влади – Розумовському та своєму дядьку камер-фур’єру. Вперше зустрівшись із Розумовським, Григорій відразу помітив у його очах втому, тривогу й журбу. У відвертій розмові всевладний Розумовський зізнається юнаку: “– Думаєш, мені тут легко, весело! Скажу одверто, як ти мені, лише нехай розмова ця піде в могилу з нами... Я кожен день ходжу по краю прірви. Хтось підштовхне – легенько, ледве-ледве, – і так гуну, що й кісточок не позбирають! Коли б ти знав хоч соту долю тутешніх чвар, жажнувся б. Один за одним стежать, доносять, ставлять пастки, копають ями...” [9, с. 114]. Так само не почувується щасливим і дядько Григорія – Полтавцев: “Передихнув і мовив з байдужим відчаєм: – Собаче у нас життя, Григорію! Щодня на задніх лапках. В очах – “чого бажаєте?”, а на душі – ніч горобина!.. Або лайно, – скривився” [9, с. 96].

Сам народ і людей узагалі Г. Сковорода не ідеалізує. Особливу відразу він відчуває до натовпу – істоти тупої й немилосердної. Спостерігаючи, як люд суне з Адміральського до Стрілки Васильєвського острова подивитися на страту, Грицько і Кость жахаються.

“– У цьому є щось моторошне, – сказав Григорій. – Злітаються на запах крові...”

– Хліба й видовищ! Одвічний клич народу.

– Це вороння, – вказав Григорій на чорні цятки, розкидані по білім полі льоду. – Народ не тут, не в Петербурзі, а там, де сіють у поті хліб, кують мечі й орала...” [9, с. 98].

Махатма Ганді справедливо обурюється ставленням англійців до уярмленого індійського народу: “Не рік, не сто – тисячоліття народ цей мислив, шукав у всьому істину і будував казкові храми в думці і на землі! Тепер йому відмовлено в найнеобхіднішому – в свободі, в самовизначенні. Хто може стерпіти таку наругу? Який народ, яка країна вважатиме за благо гніт, приниження, чуже ярмо? Нема таких! Імперія тепер пізнає на власній шкурі силу забутих нею істин” [9, с. 144]. Попри свою доброту і пропаганду ненасильництва, Ганді пише: “...Я

твердо переконаний, що, якби залишався тільки один вибір – між боягузством і насильством, я радив би насильство... Я швидше волів би, щоб Індія застосувала зброю для захисту своєї честі, ніж щоб вона через своє боягузтво стала чи залишилася безпомічною жертвою свого власного безчестя” [9, с. 142].

Прикметно, що кожен з героїв біографічних повістей відчуває своє покликання, свою високу місію. І те, що може здатися на перший погляд самовихвалюванням і марнославством, насправді є усвідомленням своєї об’єктивної значущості для народу. “Я все життя учив афінян мудрості, боровся з їх глупотою, пихою, самозакоханістю. Чим це не подвиг? Геракл не зміг би його здійснити! Я все життя мав чисту совість, ніде, ніколи не йшов, не діяв наперекір сумлінню, законам міста й звичаям мого народу. Нарешті, я був сумлінням вашим, афіняни, бо хто вам ще казав щоденно правду, не боячись ні вигнання, ні смерті, ні навіть вас, пііти, володарі сльози і сміху”, – каже без зайвої скромності Сократ [9, с. 61]. І він правий! Так само і Г. Сковорода, відчуваючи покликання до мистецтва, до служіння істині, картає себе: “Як міг ти, син козацький, піти в лакеї!.. Півчий – то не лакей... Не прикидайся, знаєш, що подавати духовний харч уклінно – чого бажаєте? – так само бридко, як подавати, схилившись низько, панські штани... Я ж склав пасхальну пісню людям... Крапля, травинка в полі. Ти скоморох і дбаєш про дух бадьорий в тілі цих лицемірів, що роблять усе ім’ям народу... Як же ти в цьому сонмищі брехні та зла пізнаєш себе й народ свій?!” [9, с. 123]. Відчуває свою силу над думками людей і великий Махатма Ганді. Аби припинити міжконфесійну ворожнечу, хворий старий Ганді вдається до голодування, знаючи, що до нього вкотре прислухаються. “Вся Індія немовби враз прокинулася од летаргічного, важкого сну. Невже дійшло до того, що Ганді, Батько нації, був змушений піти на крайність? Боже, яка ганьба! Та він же вмере за кілька днів, і сором пектиме душу Індії впродовж століть! За кілька днів у Делі відбувся багатолюдний мітинг. Народ карався, знаючи, що за його провини страждає Махатма Ганді, й готовий був зробити все, аби великий мученик за волю Індії лишився жити... Народ прийняв умови й життям поклявся, що більше не завдаватиме Махатмі болю” [9, с. 194]. А. Моруа у праці “Про біографію як художній твір” стверджує, що людина, яка виконує високу функцію, “дійсно грає роль, а тому вона якоюсь мірою втрачає ту незбагненну складність, яка властива всякій людині, й додає їй органічної, а не штучної цілісності. Визначна людина... формується своєю функцією: вона несвідомо намагається зробити зі свого життя витвір мистецтва, стати тим, ким хоче бачити її світ, і таким чином уподібнюється статуї, яка робить її хорошою моделлю для художника” [6, с. 127].

Отже, на прикладі героїв біографічних творів із збірки “Під вічним небом” Вал. Шевчук демонструє, що насправді видатні люди прагнуть до високих задумів, до справедливості й братерства, майже завжди йдучи проти течії. Як історія творить героїв, так і герої творять історію. Але історія складається не тільки із подвигів, але й із малопомітних вчинків “маленьких” людей, які або дозволяють процвітати злу, або рішуче встають на боротьбу за правду. Майбутнє суб’єктивне, воно залежить від кожного кроку кожної окремої людини. Той, хто впокорено спостерігав за вбивством Сократа, також винуватий у смерті філософа. Ті, хто підніс Сократу чашу з цикутою і вбив Махатму Ганді, увійшли в історію, творили її. Але життя творили не вони, а їхні безневинні жертви. Тирани творять довгі списки закатованих і помпезні гробниці, а люди насправді визначні – своїми талантами, своєю добротою, своїми жертвами – творять поступ людства, ідеї, заради яких не тільки можна померти, але й варто жити. Подальше дослідження концепції людини в історії в біографічній літературі є перспективним і стане частиною кандидатської дисертації автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акіншина І. Жанрово-стильові особливості художньо-біографічної прози 80-90-х років ХХ століття: Дисертація на здобуття наукового ступеня к. філол. н. / Ірина Акіншина. – Луганськ, 2005. – 195 с.
2. Галич О. Вступ до літературознавства: підручник для студ. вищ. навч. закл. / Олександр Галич. – Луганськ: Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 288 с.
3. Колесник Г. Експериментальна біографія: від минулого до сьогодення / Ганна Колесник // Філологія. Наукові праці. – Т. 70. – № 57. – С. 117-122.

4. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. – Т. 2 / Авт.-уклад. Ю. Ковалів. – К.: ВЦ “Академія”, 2007. – 624 с. – (Енциклопедія ерудита).
5. Мельничук Б. Випробування істиною: Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення) / Богдан Мельничук. – К.: Академія, 1996. – 272 с.
6. Моруа А. О биографии как художественном произведении / Андре Моруа // Писатели Франции о литературе. – М.: Прогресс, 1978. – С. 121-134.
7. Стоун И. Биографическая повесть: Лекция, прочитанная в Оксфордском университете / Ирвинг Стоун // Прометей. – М.: Мол. гвардия, 1966. – Т. 1. – С. 334-345.
8. Ходорківський І. Історико-біографічні твори з життя письменників / І. Ходорківський. – К.: Рад. шк., 1963. – 171 с.
9. Шевчук Вал. Під вічним небом: Повісті / Вал. Шевчук. – К.: Молодь, 1985. – 200 с., іл.

УДК 821.161.2

ХУДОЖНЯ КОНЦЕПЦІЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ В РОМАНІ “ЧОРТИВСЬКА СКЕЛЯ” Ю. КОСАЧА

Юрчак Г. М., аспірант

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника

Стаття присвячена дослідженню художньо-філософського мислення Ю. Косача в контексті європейського та національного екзистенціалізму (на матеріалі роману “Чортівська скеля”).

Ключові слова: екзистенціалізм, антеїзм, історичний роман-хроніка, УВО, абсурдність буття.

Юрчак Г. М. ХУДОЖЕСТВЕННАЯ КОНЦЕПЦИЯ ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМА В РОМАНЕ “ЧОРТИВСЬКА СКАЛА” Ю. КОСАЧА / Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника, Украина.

Статья посвящена исследованию художественно-философского мышления Ю. Косача в контексте европейского и национального экзистенциализма (на материале романа “Чортівська скала”).

Ключевые слова: экзистенциализм, антеизм, исторический роман-хроника, УВО, абсурдность бытия.

Yurchak H. M. ARTISTIC IDEA OF EXISTENTIALISM IN THE NOVEL OF Y. KOSACH “CHORTIVSKA SKELIA” / Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine.

The article is devoted to investigation of artistic-philosophical thinking of Y. Kosach in the context of European and national existentialism (based on material of the novel “Chortivska Skelia”).

Key words: existentialism, atheism, historical novel-chronicle, Ukrainian Military Organization (UVO), absurdity of existence.

Одним із аспектів вивчення художньої історіософії є філософія екзистенціалізму в різних його проявах. У літературознавчому словнику-довіднику зазначено, що “екзистенціалізм – це течія, що виникла після Першої світової війни, сформувалася в 30-40-ві, найбільшого розвитку досягла в 50-60-ті ХХ ст.” [6, с. 219]. Її засади знаходимо у філософських працях та творах європейських вчених Н. Аббаньяно, Е. Гуссерля, А. Камю, Е.-С. К’еркегора, Г. Марселя, Ж.-П. Сартра, М. Хайдеггера, К. Ясперса, та інших.

Концепція екзистенціалізму позначилася на творчості багатьох українських прозаїків: І. Багряного, В. Винниченка, Т. Осьмачки, В. Підмогильного, В. Петрова-Домонтовича, В. Стефаника, М. Хвильового, Лесі Українки та ін. Про український екзистенціалізм, як наукове філософсько-літературне явище, детальніше заговорили в 40-их роках ХХ ст. еміграційні письменники, що перебували в таборах Ді-Пі, де був утворений МУР (Мистецький український рух). На з’їзді МУРу обговорювався роман “Еней і життя інших” Ю. Косача, який, на думку Ю. Шевельова, хоч і був розкритикований народницько-патріотичною критикою, проте “засвідчив існування українського екзистенціалізму” [8, с. 326]. Літературознавець запропонував назвати цей варіант екзистенціалізму антеїзмом. С. Павличко помітила, що